

351.856.2(=163.41)(100)"18/19"
737.22(497.11-89)

Др Ратомир МИЛИКИЋ

историчар
Институт за савремену
историју Београд
rasamilikic@gmail.com

Бојан ПАЈИЋ
Мелбурн, Аустралија

**ПРИЛОЗИ ЗА ИСТОРИЈУ СРПСКЕ
ФАЛЕРИСТИКЕ: НЕКЕ ОД СТРАНИХ МЕДАЉА
ПОСВЕЋЕНЕ СРБИМА ОД ПОЛОВИНЕ XIX
ВЕКА ДО ПРВЕ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА**

АПСТРАКТ: У раду се анализирају одликовања (медаље, сјоменице) која су кроз историју емишлована ван граница српских земаља, а била су посвећена Србима и дешавањима у српској историји. Она су неретко била емишлована како би се помогло српском народу и побољшао његов улед, али и како би му се помогло у смућним временима, посебно у време Првој светској рати. Та одликовања су емишловале поједине стране земље (Француска) или удружења и појединци у њима уз државну дозволу (Велика Британија, Русија, САД...). Нека од одликовања која се дејално обрађују у раду њлод су дејалности српске емиграције или српској живља у Аустроугарској монархији, а посвојање неких је и до данашњих дана остало недовољно расветљено. У раду се помињу, али нису дејалније обрађена, она страна одликовања (пре свега сјоменице) која се односе на поједина рајна дешавања на територији Србије, а која су додељивана сугарницима у рајним збивањима пошив Србије, Јуославије и Црне Горе.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: одликовања, фалеристика, Краљевина Србија, Краљевина Јуославија, Црна Гора

Када се сагледа историја фалеристике (науке о одликовањима) у Срба, може се уочити да су праћени савремени европски трендови. Иако су одликовања постојала и пре краја XVIII века и представљала значајну одлику племићког уређења европских држава, суштински, модеран систем одликовања установио је Наполеон Бонапарта кроз устројство француске „Легије части”, која је послужила као узор за већину европских и светских потоњих одликовања.¹ Она су неретко била доказ државности и један од њених главних атрибута како према сопственим држављанима, тако и у форми дипломатске активности тих земаља. Од XIX века и друге државе постепено уводе ту праксу која је означавала да суверен по свом нахођењу

одликује истакнуте појединце за ратне или цивилне заслуге. У демократским друштвима то се чини на предлог Владе.

Како је модерна историја Србије била нераскидиво повезана са Српском револуцијом, тако је и питање доделе одликовања било везано за она права и надлежности које је Османско царство пренело на младу, вазалну Кнежевину Србију. Нешто другачија правила су важила за Кнежевину Црну Гору, где се начело државности није заснивало на правним актима, већ на чињеници да је, иако међународно непризната, она била суштински одвојена од Османског царства, што је делимично могла да захвали свом географском положају и томе да османске трупе нису желеле да се трајно задржавају у тим негостољубивим планинским пределима. Зато историја фалеристике у српским земљама сеже до половине XIX века, али

[1] Међу најдејалнијом стручном литературом о Легији части издваја се: Michel et Béatrice Wattel, *Les Grand' Croix de la Légion d'honneur* (Paris, Archives & Culture, 2009).

само оних одликовања која су установиле српске земље, Србија и Црна Гора.² Другачија је историја фалеристике међу Србима у Хабзбуршком царству.

Прве медаље посвећене српским земљама биле су аустријске медаље у спомен на ратове са Османским царством на простору данашње северне Србије, Београда, те централне Србије и простора Косова и Метохије у ратовима од краја XVII до краја XVIII века. Постоји више стоних медаља емитованих као потврда победе аустријског оружја, али оне нису предмет овога рада.³ Иако је и по установљењу одликовања у обе српске земље, Црној Гори и Србији, највећи број одликовања (ордења, медаља, споменица...) био искован у иностранству, сама чињеница да су исковане ван граница српских земаља није допринела да та ковања буду посебан предмет овога рада. У питању су израде у бројним аустријским, француским, италијанским, швајцарским, немачким и руским радионицама које су током друге половине XIX века, а поједине све до периода након Првог светског рата, радиле за потребе Београда и Цетиња. Аутори су представили она одликовања која су емитовале стране земље или емигрантска удружења а да су посвећена Србима.

У српским земљама прво одликовање било је исковано 1841. године у Црној Гори (Сребрна медаља за храброст⁴ која је била додељивана за херојске подвиге у ратовима против Османског царства). Иако је Црна Гора додељивала одликовања и пре међународног признања (1878), она је и кроз њих заправо показивала дисконтинуитет

са Османским царством којем је формално припадала. Кнежевина Србија је са своје стране доста обазривије поступила и први орден (заправо у форми споменице) искован је 1865. године као део прославе пола века од Другог српског устанка.⁵ И тада се повела расправа које боје би морала да буде орденска врпца, па је она, иако је било предлагано да буде у боји Османског царства (зелена), на крају била црвена с белом и плавом ивицом.⁶ Спомен-крст се додељивао искључиво преживелим учесницима устанка, док је искована посебна медаља за породице оних који нису били међу живима.

Споменица је прерасла у одликовање када је краљ Милан Обреновић, по избијању рата са Османским царством (1876), донео одлуку да се успоставља класичан систем одликовања Кнежевине/Краљевине Србије, који ће се потом пренети и у Краљевину СХС/Југославију.⁷ Тиме су заживели ордени у српској државности. Уједињењем 1918. године, а посебно након проглашења Југославије, повећава се број и проширује међусобни однос одликовања која су обилато била додељивана за војне заслуге и заслуге према Краљевини. Као што смо навели, највећи део

[2] Драгомир Ацовић, *Слава и част* (Београд: Службени гласник, 2013); Dimitri Romanoff, *The Orders, Medals and History of the Kingdoms of Serbia and Yugoslavia* (Copenhagen: Balkan Heritage under the auspices of Ordenshistorisk selskab, 1996).

[3] Најбољи водич и каталог медаља са југословенских простора без сваке сумње је дело Наде Тодоровић Југословенске и иностране медаље (Београд: Народни музеј, 1964).

[4] Више о њој у видети у: Мила Пилетић, *Одликовања југословенских народа до 1941* (Београд: Војни музеј, 1987), 108-109; Душанка Маричић, *Одликовања* (Београд: Војни музеј, 1994), 22; Д. Ацовић, *Слава и част*, 83-84; Siniša Pogačić, *Order, Medals and Insignia of Montenegro* ([Zagreb]: Obol, 2005), 48-49.

[5] Одмах након Светоандрејске скупштине 1858. године емитовани су прва споменица и напрсни крст за свештена лица („за приврженост“). Споменица је била подељена свим учесницима Светоандрејске скупштине 1858. године, док је за свештенике израђен посебан напрсни крст у злату.

[6] Pavel Car, Tomislav Muhić, *Serbian and Yugoslavian Orders and Decorations from 1859 to 1941* (Vienna: Verlag Militaria, 2009), 21.

[7] У Краљевини Србији у времену Обреновића постојало је пет одликовања (у цивилној и војној номенклатури), уз Орден Црвеног крста, као и бројне медаље и споменице. То су били Орден Таковског крста, Орден Белог орла, Орден Светог Саве и Орден Милоша Великог. Поред њих постојао је и династијски Орден Светог кнеза Лазара који је имао својеврсну улогу краљевских регалија, јер су на њега имали право искључиво краљ и престолонаследник у обе владајуће династије. Након Мајског преврата 1903. године, Таковски крст замењује Карађорђева звезда, Орден Милоша Великог се укида, али се уводи већи број нових медаља (за храброст) и ратних споменица. У нову државу, Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, Србија кроз свој суверенитет уноси и систем одликовања који, по природи ствари, носи искључиво обележја Краљевине Србије. Проглашењем Југославије и захваљујући тежњи краља Александра да створи југословенску нацију, 1929. године уводи се једино одликовање које је имало јединствене карактеристике заједничке државе – Орден Југословенске круне.

свих одликовања, све до пред Други светски рат, кован је ван граница како Србије, тако и Црне Горе. Као куриозитет ваља поменути да су прва одликовања искована у српским земљама наишла на извесне критике у јавности због свог слабијег квалитета. У Црној Гори било је то прво ковање (у злату) Медаље Обилића⁸, док је у Србији то била Споменица шездесетогодишњице Краљеве гарде 1898. године.⁹

Медаље које су посвећене српским земљама емитоване су ван њиховог простора из различитих побуда. Најчешће је у питању био један вид подршке дешавањима у тим земљама, пре свега током ратних времена, али је у појединим случајевима повод био и нешто другачији.¹⁰

Прва медаља која је у другој половини XIX века емитована поводом дешавања на овим просторима заправо је признање једне нове међународне организације, Међународног комитета Црвеног крста. Посвећена је првој ратној мисије те организације – рату са Османским царством 1876, када је на позив Кнежевине Црне Горе дошла трочлана хуманитарна мисија.¹¹ Она је учествовала у организацији медицинске помоћи на линији

фронта током ратних сукоба у првој години рата и то је у наредним ратним дешавањима послужило као основа даљег рада МКЦК са седиштем у Женеви.

Интересантно је напоменути да ова међународна организација, која је отпочела са радом 1863. године под називом „Међународни одбор за помоћ рањеницима”, а променила име у „Међународни комитет Црвеног крста” 1876. године, још није имала сопствена признања. Зато је за прву организовану мисију у ратној зони војног сукоба Кнежевине Црне Горе и Османског царства 1876. године искоришћена медаља коју је нешто раније установио холандски краљ Вилем III. У питању је спомен-медаља на медицинску помоћ холандског Црвеног крста у Француско-пруском рату 1870–1871. године.

Медаља је искована у две варијанте за ношење (додељено је 208 примерака у бронзи и 57 примерака у белом металу), док је једна мања количина урађена у форми стоних медаља, од чега је један део припао управо Међународном комитету Црвеног крста у Женеви. Медаља је урађена у бронзи промера 42,5 милиметра, дебљине 4,5 милиметра и тежине 40,20 грама.¹² На аверсу се налази застава са крстом изнад кога је исписана година 1870, испод је исписано латиницом „JOB.XXVI.12”, на горњем ободу медаље цитат из Старог Завета из Књиге о Јову (24, 12) на латинском „Anima. Vulneratorum Clamavit” („И душе страдалих вичу”, код Ђуре Даничића: „И душе побијенијех вичу...”), а на доњем ободу је датум 22. август 1864. (када је потписана Прва хашка конвенција). На реверсу се налази грб Женеви испод кога је датум 26. октобар 1863. (када је основан „Међународни одбор за помоћ рањеницима”). На реверсу се налази и потпис гравера латиницом (С. де Врис из Хага), а на ободу се налазе грбови свих земаља које су учествовале у оснивању Међународног одбора: Холандија,

[8] Milan Jovičević, *Crnogorska odlikovanja* (Cetinje : Muzeji, 1982), 23-29.

[9] Медаља је урађена у месингу. На аверсу је представа младог краља Александра Обреновића у левом профилу, око кога се налази кружни натпис: СПОМЕНИЦА НА ПРОСЛАВУ 60. ГОДИШЊИЦЕ КРАЉ. ГАРДЕ и шестокрака звезда која раздваја текст. На реверсу се налазе исписане године 1838. и 1898, између којих се налазе имена владара династије Обреновић: Кнез Милош, Кнез Милан, Кнез Михаило, Кнез Милан, Краљ Милан I, Краљ Александар I. Промер медаље је 35,11 милиметара. Калуп за медаљу је био нешто лошији, па је она пословично урађена у плитком рељефу.

[10] Аутори су намерно заобишли приватна ковања поводом владарских или принчевских венчања, јер нису била значајног, већ стриктно династичког карактера, па завређују посебно проучавање.

[11] Према доступним информацијама о раду Организације, прва посматрачка санитарска мисија упућена је још 1864. године током битке код Дипела, где је посматрала ратна дејства између пруске и данске војске. Како се то збило у априлу 1864, а Прва хашка конвенција је потписана 22. августа 1864. године, сматрамо да је прва званична војна мисија ове Организације могла да се одигра тек после њеног настанка и устројства, односно након потписивања Конвенције.

[12] Конкретна медаља се налази у приватној колекцији у Београду.

Данска, Шпанија, Француска, Хесе, Италија, Португал, Прусска, Витемберг, Саксонија, Аустрија, Баварска, Шведска и Норвешка (тада су били у персоналној унији), Велика Британија, САД, Египат, Русија, Швајцарска, Белгија и Баден.¹³ (Слике 1 и 2)

Кутија у којој је медаља додељена направљена је од дрвета, пресвученог црном лакираном кожом, где је у златотиску на горњој страни поклопца исписано француским језиком: „Mission au Montenegro 1867”. Унутрашњост кутије обложена је љубичастом свилом и сомотом, а на унутрашњој страни поклопца је исписано „Souvenir offert par le Comité International de la Croix Rouge a M. Frd. Ferriere”. Са доње стране кутије сам учесник мисије у Црној Гори 1876. др Ферије написао је на француском: „Ово ми је додељено у спомен на повратак из наше мисије у Црној Гори 1876. године.”¹⁴

Иако је током Српско-бугарског рата 1885. године са српске стране емитовано неколико медаља и споменица, то је исто урадила и новоформирана Кнежевина

Слика 1

Слика 2

Слика 3

Слика 4

Слика 5

Слика 6

[13] Видети више у: Jhr. GM Verspyk, *Het Nederlandsche Roode Kruis (1867-1967)* (The Hague : Nijkerk G.F. Callenbach, 1967).

[14] Др Фредерик Ферије (1848-1924), швајцарски лекар и хуманитарни радник који је био активан у раду МКЦК (био и потпредседник). Вреди напоменути да је нешто доцније био одликован и у Србији и то два пута Орденом Светог Саве, као и Медаљом краљице Наталије, што представља једну од ретких додела мушким лицима. Такође, у Првом светском рату одликован је и црногорским Орденом Данила. <http://archives-ferriere.nexgate.ch/genealogie/>, сајту пристуљено 29. априла 2021. године.

Бугарска, где се посебно истичу њихове званичне споменице рата, док су незваничне емитоване за бугарско учешће против Краљевине Србије у Великом рату.¹⁵ Како су у питању

[15] Међу њима се посебно истиче она коју су неслужбено урадили током рата припадници 9. бугарске дивизије. Она је урађена у плитком рељефу од белог метала пречника 30,5 милиметара, где је на аверсу приказан бугарски војник са пушком испред топа и застави и натпис 9. дивизија, а на реверсу

споменице рата за бугарске држављане, оне нису предмет пажње у овом раду. Исто се односи на неколицину ратних ознака за капе оних аустроугарских јединица које су учествовале на појединим ратиштима широм српских земаља (постоје бар две значке за борбе око Београда 1915, за заузимање Ловћена почетком 1916. године и сл.). Италија је такође, нешто касније, у Другом светском рату бар три незваничне медаље посветила заузимању простора Краљевине Југославије.

У медаље које су мање познате у широј јавности спада стона медаља мањег промера, тзв. жетонског типа, са ликом Милоша Обилића од Поцерине. Упоредивањем са доступном литературом, као и сличним, али не и истим медаљама жетонског типа у збиркама неколико музеја у Србији, идентификовали смо је и сврстали у богати опус Јована Петрова Бешлина.¹⁶ Иза Бешлина је вероватно стајала Уједињена омладина српска. Идентификацији су помогли и иницијали на аверсу медаље (Ј. П. Б.) који се налазе и на осталим његовим медаљама посвећеним цару Душану, кнезу Лазару, Светозару Милетићу и др. Сматра се да су серије коване у Нирнбергу, као и да су настале 1869–1870. године. Напомињемо да постоје извесне ликовне сличности са представом Обилића коју је на својој медаљи користило Академско певачко друштво *Обилић*, основано у Београду 1884. године.

Медаља је пречника 21 милиметар и урађена је од бронзе.¹⁷ На аверсу је представа лика Милоша Обилића са веома декоративним шлемом са змајем и перјем са стране, у левом профилу. Околу се налази натпис ћирилицом: „Милош Обилић од Поцерја”. Испод попрсја се налази сигнатура Ј. П. Б. (Јован Петров Бешлин), а на реверсу грб Кнежевине Црне Горе – двоглави орао са

штитом на грудима, у коме је представљен лав који левом руком држи орб (јабуку са крстом), а у десној скиптар. Ивице реверса окружује венац од ловоровог лишћа и трачица, на којима су исписане српске области: Зета, Стара Србија, Банат, Срем, Бачка/Босна, Херцеговина, Приморје, Хрватска, Славонија. На горњем споју венца налази се назив Црне Горе, а у дну венца Србија. (Слике 3 и 4)

За разлику од ње, медаља жетонског типа посвећена цару Душану описана је у литератури.¹⁸ И она је пречника 21 милиметара, израђена од бронзе. На аверсу је представа цара Душана са ловоровим венцем на глави, у полупрофилу оријентисаном налево. Околу се полукружно налази натпис на ћирилици: „Стеван Душан Силни Цар Српски”, а испод попрсја и сигнатура Ј. П. Б. (Јован Петров Бешлин). Реверс је истоветан као код претходно описане медаље. (Слике 5 и 6)

Доста је другачија представа стоне медаље коју је исти аутор посветио Светозару Милетићу. Та медаља је урађена у калају, промера је 44 милиметара и тежине 12 грама. Милетић је приказан у левом полупрофилу, са дугом брадом и разбарушеном косом, обучен у доламу са гајтанима. Око њега стоји ћирилицом „Др Светозар Милетић”, а испод бисте иницијали аутора Ј. П. Б. Реверс је у великој мери истоветан са описаним код претходне две медаље, али испод орла стоји девиза „Грб цара Душана” и на дну аверса година 1870.¹⁹ (Слике 7 и 8)

Такође је стручној јавности непозната и румунска пригодна споменица која је емитована приликом отварања Сипског канала и успостављања пловног пута кроз „Гвоздена врата” у Бердапу. Том догађају су 1896. године присуствовали аустроугарски цар Фрања Јосиф, румунски краљ Карол I и млади краљ Александар Обреновић. Спомен-медаља је

стоји натпис 1915–1917 и текст на бугарском о заузимању Србије и доласку дивизије до Охрида и Дојрана.

[16] Н. Тодоровић, *н. г.*, 21–22.

[17] Конкретне обе медаље се налазе у приватној колекцији у Аустралији.

[18] Н. Тодоровић, *н. г.*, 76.

[19] Иста медаља је описана и у Н. Тодоровић, *н. г.*, 77, где аутор појашњава исписану годину 1870, везујући је за Милетићеву затворску казну коју је те године издржао након пресуде мађарског суда. Конкретна медаља се налази у приватној колекцији у Аустралији.

урађена од цинка пречника 29 милиметра.²⁰ На аверсу се налазе ликови аустроугарског цара, румунског и српског краља без икаквог натписа. На реверсу је слабије читљив натпис на румунском језику (у коме се помињу Гвоздена врата) и датум 27. септембар 1896. Вероватно је била подељена учесницима овог догађаја и онима који су учествовали у његовој припреми, преваходно румунским држављанима, јер је на простору Србије и некадашње Аустроугарске готово непозната.²¹

Прва у групи медаља која је била посвећена српским земљама, а искована и намењена страним држављанима, била је серија медаља са ликовима владара у Првом балканском рату.

У питању је серија од четири споменице урађене у Прагу и које су имале исти реверс, а на свакој је аверс био различит, са представом једног од четворице владара. Медаља намењена Краљевини Србији била је израђена од позлаћене бронзе пречника 32 милиметра. На аверсу је лик краља Петра Карађорђевића у генералској униформи, одликовањима и са калпаком на глави. Натпис је на горњој половини аверса и пише „Петар I краљ Србије”. Испод попрсја са леве стране стоји потпис аутора Пихл, а с десне Прага. На реверсу је представа двоструког крста (какав се везује за ликовну представу Св. цара Константина и царице Јелене), око кога у четири поља пише литиницом: „IN HOC SIGNO VINCES”. (Слике 9 и 10)

Веома је слична и медаља намењена Краљевини Црној Гори. Израђена је од

[20] Ауторима је познат још један примерак ове споменице, урађен као стона медаља у сребру пречника 40 милиметара. <https://www.allnumis.com/medals-catalog/romania/commemorative/sip-channel-iron-gates-inaugurated-on-27-sept-1896-10613> (приступљено 11. јуна 2021)

[21] Конкретна медаља се налази у приватној колекцији у Београду.

Слика 7

Слика 8

позлаћене бронзе промера 32 милиметра. На аверсу је лик краља Николе Петровића Његоша у народном оделу, са одликовањима и народном капом са грбом на средини. Натпис је на горњој половини аверса и пише „Никола I Б. М. краљ Црне Горе”. Испод попрсја са леве стране стоји потпис аутора Пихл Прага. На реверсу је представа двоструког крста (какав се везује за ликовну представу Св. цара Константина и Јелене), око кога у четири поља пише литиницом „IN HOC SIGNO VINCES”.²² (Слика 11)

Српским успесима у балканским ратовима 1912–1913. сведочи и до данас недовољно разјашњени „Пастирски крст” 1912–1913. Његова функција није упитна и вероватно је требало да представља награду за војне свештенике у Балканском рату/ратовима. Кога је замислио и ко је требало да га додељује, мистерија је која за сада није одгонетнута. Сама идеја да се то одличје наручи код најпознатијег руског медаљара Фабержеа, који је посебно познат по својој сарадњи са руским двором, посебно је интригантна. Фабержеов квалитет израде накита и медаља далеко је превазилазио руске границе и овај мајстор је сматран за једног од најбољих јувелира у свету тог доба. Мало је изгледно да је Београдска митрополија СПЦ могла самостално тако нешто да изведе, посебно имајући у виду да је Српска црква била подељена на четири

[22] Обе медаље на сликама налазе се у приватној колекцији у Београду.

Слика 9

Слика 10

Слика 11

различита дела (у Србији, у Аустроугарској, у Црној Гори и до тада окупираним областима Османског царства). Такође је и велика непознаница колико их је уопште израђено и када су пристигли у Краљевину Србију.²³

На основу тога што аутори нису успели да пронађу нити једну фотографију бројних војних свештеника, којих је било неколико десетина по формацијском плану српске војске, може се претпоставити да тих неколико примерака за које се зна могу да представљају пробну серију која вероватно није ни била додељена.²⁴ Поједини војни свештеници су касније досегли неки од владичанских тронов, па чак и патријаршијски, али нико од њих није био одликован овим крстом, што је мало вероватно, ако се заиста и додељивао. Сами знакови били су урађени у највећем квалитету, од позлаћеног сребра. Аутори претпостављају да су они израђени или према поруџбини српског двора или као својеврсни поклон руског царског двора, на шта би могао да указује избор Фабержеа за израду овог крста.

Крст је урађен од сребра са позлатом, димензија 38 x 50 милиметара, дебљине

1 милиметар. На аверсу је крст окружен траком на којој се налази натпис на ћирици: „Архиер. Сабор / За Ратно Пастирство“. У центру крста налазе се овенчане лоровим венцем године 1912. и 1913, а из центра крста излазе сунчеви зраци. На реверсу крста налазе се три жига: жиг произвођача – Фабержеа, руска ознака за сребро типа „Кокошник“ и грб Москве, где се налазила радионица у којој је крст израђен.²⁵ (Слика 12)

***

Поводом ратног савезништва Србије и Француске у Француској је од 1915. године отпочела снажна пропаганда у корист Србије, која је од првог дана рата подносила велике губитке, уз то наневши велики пораз Аустроугарској током ратних операција 1914. године. Ратне прилике с краја 1915. године, повлачење српске војске и народа ка Косову и Метохији, албанска голгота и одлазак на Крф, као и на Север Африке, те југ Француске, оставили су на француско јавно мњење снажан утисак. Познати француски сликари су у недостатку фотографија сачињавали цртеже, графике и плакате како

[23] Конкретни примерак се налази у приватној колекцији у Аустралији.

[24] О војном свештенству видети више у: Миљан Милкић, Верска служба у српској војсци у Првом светском рату (Београд : Медија центар „Одбрана“, 2016)

[25] Видети више у: Драгомир Ацовић, Верност и вера – Одликовања Православних и Дохалкидонских цркава, (Нови Сад : Студио „Бечкерек“; Београд : Хералдички клуб, 2019), 384. Овај крст је делимично описан и у: Д. Ацовић, Слава и част, 151, 154.

би те потресне сцене представили својој јавности. Већина новина и часописа у Француској обиловала је текстовима и ликовним представама из „Српске епопеје” или „Албанске голготе”, како су је француски медији прозвали. Како би се прикупила новчана помоћ за избегле Србе, установљен је и „Српски дан” 25. јуна 1916. у спомен на датум Косовске битке 1389. године. Том приликом направљена су и четири плаката (аутори: Стенлен, Шарл Фукере и Пјер Мурге), од којих су три била са ликовним представама, а четврти са текстом који је објашњавао на француском борбу српског народа од 1389. до 1916. године.²⁶

У свим школама Француске одржано је предавање о Србији и њеној праведној борби на савезничкој страни у рату. Чувени сликар и графичар Теофил Александар Стенлен израдио је не мање од петнаест графика са мотивима албанске голготе или призора из Србије, које су у тиражу од неколико стотина биле продаване као вид помоћи Србима избеглим ван своје отаџбине.²⁷ Стенлен је израдио и нацрт за медаљу Србије, која је својом мучном алегоријом исказивала страшну патњу српског народа. У питању је медаља од посребрене бронзе величине 51 милиметар, која на аверсу носи лик наге младе жене која је бајонетима

Слика 12/12а

разапета на дрвеним вратима на којима пише Србија.²⁸ На реверсу се налази натпис FRANCE/France/NE/M'ABANDONNE/PAS. (*Француска, Француска, не напуштај нас*). Медаљу је, по Стенленовом нацрту, излио у то доба познати израђивач медаља и вајар Овид Јенкес.²⁹

Поред ликовног материјала и неколико књига, па чак и стрипова који су публиковани 1916. године у Француској, а били посвећени Србима, начињено је и неколико картонских ознака. На њима су се налазили застава или грб Краљевине Србије, лик краља Петра или престолонаследника Александра Карађорђевића на српској тробојци и сл. Њихова намена била је прикупљање новчаних средстава за Србе. Исту намену имале су три исковане медаље посвећене Србији.³⁰

Прва међу тим медаљама била је знатно сложенија по облику и садржају и имала

[26] Ближе о „Српском дану” у Француској видети у: Душан Т. Батаковић, Српски школски дан у Француској, (Нови Сад : Прометеј; Београд : Радио-телевизија Србије, 2016).

[27] Видети више у: Ратомир Миликић, „Непокретно и покретно културно наслеђе Срба у Француској из два светска рата: помоћ Француске Србији кроз ликовну уметност 1914-1916. године и официјерски логор у Стразбуру (1944)”, Зборник радова са међународног научног скупа *Очување и заштити културно-историјској наслеђу Србије у иностранству* (Београд : Институт за међународну политику и привреду, 2017), 312-327.

[28] Видети више на: <http://www.cruxforums.com/xf/threads/steinlens-crucified-serbia.4904/> (приступљено 24. априла 2021)

[29] Један примерак медаље „Разапета Србија” налази се од 1995. у Њујоршком Метрополитен музеју.

[30] У Француској је од 1914. емитован већи број медаља чија је сврха била прикупљање новчаних прилога за набавку топова, помоћ сирочади и рањеницима и сл. Примерци ове три медаље налазе се у приватној колекцији у Београду, а поседује их и већи број музејских институција широм Србије.

Слика 13

Слика 14

Слика 15

Слика 16

је форму праве медаље. Њен аутор је био гравер Марсел Лордон. Медаља је била димензија 32 x 44 милиметра, у облику орла са спојеним крилима. На аверсу су били приказани портрети краља Петра и престолонаследника Александра, који су се налазили на грудном медаљону хералдичког симбола Краљевине Србије – крунисаног двоглавог орла. Испод њихових ликова је натпис: „GLORIEUX DEFENSEURS DE LA LIBERTE SERBE – СЛАВНИ ЗАТОЧНИЦИ СРПСКЕ СЛОБОДЕ 1914–1915”, као и „JOURNEE SERBE”. На реверсу медаље, на грудима орла стајао је медаљон са грбовима осам земаља савезница и натписом „GLOIRE AUX INTREPIDES HEROS SERBES”, као и годином 1916. Сама медаља носила се

о трачици у бојама српске тробојке. Постоје медаље израђене од жутог и белог метала. (Слике 13 и 14)

Друга медаља која се додељивала истом приликом била је кружног облика с равнокраким крстом који излази из тог круга. Израђена је од белог метала. Ту медаљу, величине 30 милиметара, потписао је познати француски гравер Арман Баргас. На аверсу медаље приказани су српски ратник и жена са дететом у наручју која се пробија кроз снег. Испод њих стоји натпис „GLOIRE AUX SERBES”, док су на реверсу представљени стилизовани грбови Француске и Србије уоквирени лаворовим венцем и годином 1916.³¹ (Слике 15 и 16)

Трећа медаља која је додељивана о том дану била је и најскромнија по изгледу и изради (од пресованог белог лима). Рад непознатог аутора, била је овалног облика и димензија 26 x 36 милиметара. Једнострана, носила се о трачици у бојама француске тробојке. На медаљи се налази представа жене на бојном попришту која левом руком држи штит са српским грбом. Око ње стоји натпис „JOURNEE SERBE 1916”. (Слика 17)

Поред описаних, наредне, 1917. године зарад прикупљања помоћи српској деци, у

Француској је направљена још једна медаља, где је на аверсу представљен профил средњовековног витеза са натписом „Oeuvre pour sauver les enfants serbes”, док је на реверсу

[31] Ова медаља је била веома квалитетне израде и унеколико је подсећала на медаље истог аутора које су израђене поводом Дана француских војника у рововима и на пригодне медаље поводом Дана Париза.

Слика 17

Слика 18

Слика 19

приказана античка богиња која држи лоровор венац изнад портрета краља Петра и регента Александра уз натпис „GLOIRE AUX INTREPIDES HEROS SERBES”. Ту медаљу израдио је у позлаћеној бронзи пречника 30 милиметара познати француски медаљар Тони Ширме (SZIRMAI). Урађена је и одговарајућа плакета – стона медаља већег формата.³² (Слике 18 и 19)

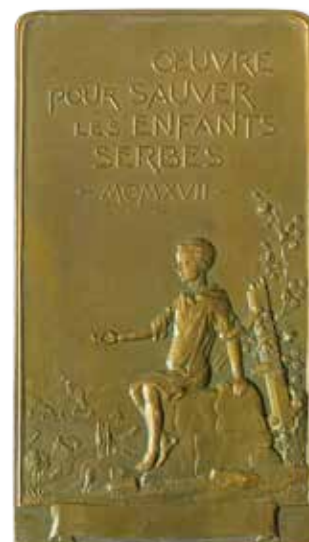
Била је израђена у три различита метала – жутом металу, сребру и бронзи. Правоугаоног је облика и димензија 70 x 40 милиметара. Тежина медаље израђене у бронзи износи 77,56 грама. На аверсу је представљена фигура мајке са марамом преко главе. У рукама држи једно мало дете, док се дечак и девојчица држе за њену хаљину. Оријентација свих ликова је из левог профила. У позадини се види сунце које залази за брежуљке обрасле вегетацијом. У левом углу налазе се иницијали аутора медаље латиницом: „TS” (Тони Сирмај). На дну медаље остао је испод ногу свих фигура празан простор за уписивање имена носиоца.

Слика 20

Слика 21

[32] Конкретна медаља се налази у приватној збирци у Београду, а плакета у приватној колекцији у Аустралији.

Слика 22

Слика 23

На реверсу је приказано дете које седи на рушевинама куће са десном испруженом руком. У позадини се виде брежуљци са кућама и црквом (персонификација разрушене Србије). На француском се налази натпис који у преводу гласи „За помоћ српској деци“, као и римским бројевима исписана година MCMXVII. И на реверсу је остављен простор за исписивање имена носиоца при дну. Ове медаље су често нумерисане и претпоставља се да су емитоване у малим серијама и додељиване значајнијим дародавцима помоћи српској деци у избеглиштву на југу Француске. Неколико примерака се чува у музејским институцијама у Србији и Француској, као и у приватним колекцијама.³³ (Слике 20 и 21)

Поред наведених, емитовано је још неколико медаља посвећених Србији широм Француске, у малим емисијама.

Једна од медаља из Великог рата искована је у Русији 1915. године. Израђена је у форми медаље за ношење у бронзи и промера је 24 милиметра у плитком рељефу. На аверсу медаље налазе се два српска војника, од којих је један у црногорској ношњи, који кундацима пушака убијају огромну

змију – аждају. Изнад њих се налази ћирилични натпис: „Бог чува Србију“ (са „I“ уместо слова „и“ у складу са старим руским правописом). На реверсу је представа некрунисаног двоглавог орла са српским грбом на штиту на грудима орла. Испод ногу орла је девиза: „Јунацима Србије и Црне Горе“, а на ободу око орла налази се натпис на руском у преводу: „Руска престоница словенским херојима“. На реверсу се налази на руском потпис медаљара: А. Жакар.³⁴ (Слике 22 и 23)

Једна од ретких медаља о којима постоји веома мало података јесте она искована у Великој Британији на крају Великог рата или одмах после њега.³⁵ У питању је медаља коју је додељивао Црвени крст Србије који је током рата, а након повлачења крајем 1915. године, наставио са радом у Лондону. Медаља је урађена од сребра промера 36 милиметара, по узору на већину британских медаља тог времена, и имала је носач врпце у облику пречаге, што је одлика већине британских медаља. На аверсу се налазе портрети краља Петра и регента Александра Карађорђевића, окружени лаворовим венцем над којим се налази круна. На дну лаворовог венца налазе се године 1914. и 1918, а испод венца је полукружно исписан текст на енглеском језику: „За услуге Србији током рата“. На реверсу се налази представа Ордена Црвеног крста Краљевине Србије (двоглави орао са круном на једнакокраком крсту који се налази и на штиту на грудима орла). На ободу реверса налази се натпис на енглеском језику: „Друштво српског Црвеног крста – Лондон“.

[33] <https://www.parismuseescollections.paris.fr/fr/musee-carnavalet/oeuvres/oeuvre-pour-sauver-les-enfants-serbes-1917#infos-principales> (приступљено 8. јуна 2021. године, као и у историјској збирци Народног музеја у Зајечару)

[34] Конкретна медаља се налази у приватној колекцији у Београду.

[35] На послератну доделу може да укаже и то да је Ратна медаља 1914–1918 Велике Британије емитована тек јула 1919. године у више од шест и по милиона примерака. Свакако, не може се одрећи велика сличност у спољном изгледу ове две медаље.

И САД су следиле европске савезнике у изради медаља за помоћ Краљевини Србији. Тако је 1917. године израђена медаља од бронзе (неке су са позлатом) промера 26 милиметара (у стоној и верзији за ношење на одећи) са представом средњовековног краља са круном, дугом косом која пада преко свечане одежде на којој је јасно видљив двоглави орао Немањића. Краљ у

рукама држи мач окренут наопако, тако да се моли пред накрсношћом у форми крста. На ободу је натпис на енглеском језику: „Србија се предаје само Богу”. Реверс је празан, са натписом „Gorham CO”. Аутор медаље била је Ана Колеман Лад, а произвела ју је компанија за израду медаља Горхам.

И убиство краља Александра у Марсеју 9. октобра 1934. године донело је израду пригодне споменице у Француској. Споменица је вероватно требало да буде посвећена самој државној посети југословенског краља, али је прерађена у спомен на његову погибију. Томе у прилог иде и чињеница да је искована у три различите верзије са извесним одступањима, пре свега у годинама живота владара и његовом титулисању (краљ ујединитељ и сл.). Аутор све три варијанте био је Андре Лаврилиер.³⁶

Медаља је била искована у сребру или бронзи и најприсутнија верзија има следећи изглед. Промера је 66 милиметара и на аверсу се налази лик краља Александра у униформи ђенаралштабног генерала са одликовањима на грудима и Орденом Карађорђевог крста са мачевима о врату. Испод његовог портрета налази се латинични натпис „Kralj Aleksandar. I. 1888-1934”, а на ободу аверса полукружно на француском језику „Александар I краљ Југославије”. На реверсу се налази стилизовани

Слика 24

Слика 25

грб Краљевине Југославије на двоглавом орлу (без круне), око орла је на француском језику натпис „Александар ујединитељ”, а на ободу се налазе у француској транскрипцији имена битака: Куманово, Брегалница, Цер, Кајмакчалан, Добро Поље. (Слике 24 и 25)

***

Свргнути краљ Никола Петровић Његош и Влада Краљевине Црне Горе у Италији након 1918. године емитовали су две споменице својим присталицама, од којих је један део учествовао у тзв. „Божићној побуну” 1919. године. Основна споменица израђена је у италијанским компанијама за израду медаља (једна од њих је и Краванцола) и урађена је у бронзи и разнобојном емајлу.³⁷ На споменици (41 x 46 милиметара) обострано је представљен државни грб Црне Горе, двоглави крунисани орао у позлати, на чијим прсима се налази грб лава на црвеној позадини, док се у канцама орла налазе шар и скиптар. Орао је окружен зелено емајлираним лаворовим венцем и црвено-плаво-белим емајлираним врпцама. Кроз венац пролазе позлаћени укрштени мачеви. Једина разлика у аверсу и реверсу јесте у томе што на аверсу постоји у надвишењу бело емајлирана трака са ћириличним натписом „За право, част и слободу Црне Горе”, а на реверсу се у надвишењу налази

[36] Д. Ацовић, *Слава и част*, 108, 111.

[37] S. Pogačić, *Order...*, 70.

Слика 26

Слика 27

црвено-плаво-бела емајлирана трака са натписом „25. XII 1918.“. Ова споменица се додељивала како следбеницима краља Николе, тако и појединцима који су му помагали у емиграцији до његове смрти 1921. године.³⁸ (Слике 26 и 27)

Уместо закључка

Фалеристика српских земаља и Срба развијала се упоредо са изградњом модерних српских држава. Исто тако, и појединци у српском народу у Аустроугарској су као вид еманципације почели да израђују незваничне медаље са српским мотивима. Пред Први светски рат то су урадили и појединци међу чешким народом у Аустроугарској као вид свесловенског покрета.

У Великом рату, пригодне споменице, као облик помоћи српском народу, емитоване су код свих великих савезника: у Француској, Русији, Великој Британији и САД, али не и у Италији, што је могло да укаже на потоње озбиљне политичке и територијалне несугласице две краљевине.

Проучавање фалеристике – науке о одликовањима и медаљама – иако многа само успутно задовољство и хоби,

[38] Конкретна примерак те споменице налази се у приватној колекцији у Аустралији.

може ипак, ако се стави у адекватан историјски контекст, да баца додатно светло на међународне прилике и положај Србије и Црне Горе у Европи. До сада непозната медаља о првој ратној мисији МКЦК у Кнежевини Црној Гори, а слична мисија је постојала и у Србији током ратова против Османског царства за ослобођење 1876–1878, може додатно осветлити и чињеницу да су обе српске

земље веома активно почеле да подржавају рад те организације од самих њених почетака.

Литература:

Ацовић Драгомир. Верност и вера – *Одликовања Православних и Дохалкидонских цркава*. Нови Сад : Студио „Бечкерек“; Београд : Хералдички клуб, 2019.

Ацовић Драгомир. *Слава и часић*. Београд : Службени гласник, 2013.

Батаковић Душан. *Т. Српски школски дан у Француској*. Нови Сад : Прометеј; Београд : Радио-телевизија Србије, 2016.

Wattel Michel et Béatrice. *Les Grand’Croix de la Légion d’honneur*. Paris, Archives & Culture, 2009.

Verspyk Jhr. GM. *Het Nederlandsche Rode Kruis (1867–1967)*. The Hague : Nijkerk G.F. Callenbach, 1967.

Jovičević Milan. *Crnogorska odlikovanja*. Cetinje : Muzeji, 1982.

Маричић Душанка. *Одликовања*. Београд : Војни музеј, 1994.

Миличић Ратомир. „Непокретно и покретно културно наслеђе Срба у Француској из два светска рата: помоћ Француске Србији кроз ликовну уметност 1914–1916. године и официрски логор у Стразбуру (1944)“, Зборник радова са међународног научног скупа *Очување и заштити културно-историјског наслеђа Србије у иностранству*. Београд : Институт за међународну политику и привреду, 2017, 312–327.

Милкић Миљан. *Верска служба у српској војсци у Првом светском рату*. Београд : Медија центар „Одбрана“, 2016.

Пилетић Мила. *Одликовања југословенских народа до 1941*. Београд : Војни музеј, 1987.

Рogačić Siniša. *Order, Medals and Insignia of Montenegro*. Obol, 2005.

Romanoff Dimitri. *The Orders, Medals and History of the Kingdoms of Serbia and Yugoslavia*. Copenhagen :

Balkan Heritage under the auspices of Ordenshistorisk selskab, 1996.

Тодоровић Нада. *Југословенске и иностране медаље*. Београд : Народни музеј, 1964.

Car Pavel, Muhić Tomislav. *Serbian and Yugoslavian Orders and Decorations from 1859 to 1941*. Vienna : Verlag Militaria, 2009.

Contributions to the history of Serbian phaleristics: some foreign medals dedicated to Serbs from the middle of the 19th century to the first half of the 20th century

The article examines decorations and commemorative medals issued in foreign states regarding events or people in Serbia. In some cases, they were issued by private organisations and individuals to highlight Serbian history, assist Serbia through donations or to commemorate significant events. In some cases, the issue of these decorations was aimed at highlighting personages from Serbian history and in others, for example, during World War One, to raise funds for Serbian

wounded and refugees. Countries in which such issues were made include France, Britain, Russia and the United States of America. Some such medals were produced by the Serbian diaspora in foreign states, but others still require further investigation about their purpose and the identity of their issuers. Some decorations were issued by countries whose forces campaigned against Serbia, Montenegro and Yugoslavia, but these, whilst mentioned, are not the subject of this article.

**Ratomir MILIKIC, Dr
Bojan PAJIC**

Les contributions à l'histoire de la phaléristique serbe: certaines médailles étrangères consacrées aux Serbes de la moitié du XIXème siècle à la première moitié du XXème siècle

Dans cette étude, on analyse les decorations (médailles, mémoires) qui furent diffusées hors frontières des pays serbes, consacrées aux Serbes et événements dans l'histoire serbe. Elles furent le plus souvent diffusées afin de venir en aide au peuple serbe et améliorer son apparence, mais aussi afin de l'aider dans ces temps intrigants, particulièrement au temps de la Première guerre mondiale. Ces décorations qui furent diffusées par certains pays étrangers (France) ou associations ou de certains de leurs membres avec un permis national (Grande Bretagne, Russie, USA...). Certaines décorations

qui sont explorées en activité de manière détaillée sont le fruit des activités de l'émigration serbe ou de la population serbe dans la monarchie d'Autriche-Hongrie, tandis que l'existence de certains reste encore jusqu'à nos jours insuffisamment clair. Dans ce travail, on mentionna, mais ne furent pas avec détail exploitées les decorations étrangères (avant tout mémoires) qui se rapportent à certains événements guerriers sur le territoire de la Serbie et qui furent accordées à des adversaires durant les événements contre la Serbie, la Yougoslavie et le Monténégro.

**Ratomir MILIKIC, Dr
Bojan PAJIC**